

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

УДК 334.02

DOI: 10.24144/2078-1431.2019.1(22).153–165

Василь Мікловда,
доктор економічних наук,
член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри економіки і підприємництва

Володимир Кубіній,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СТРАТЕГІЧНА ПОВЕДІНКА ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті представлено авторське бачення сутності та значення стратегічної поведінки економічних систем. Запропоновано систематизацію підходів до змісту стратегічної поведінки, серед яких виділено категоріальний, системний, процесний та факторний. Окреслено польовий, девіантний та асертивний типи поведінки господарських суб'єктів, діагностика яких є доцільною в процесі формування конкурентних переваг в умовах глобалізації економічного життя.

Ключові слова: *стратегічна поведінка, економічна система, стратегічне управління, тактика, поведінка як система, поведінка як процес, поведінка як категорія, поведінка як фактор, польова поведінка, девіантна поведінка, асертивна поведінка, глобалізація.*

The article presents the author's vision of the essence and meaning of strategic behavior of economic systems. Strategic behavior of an economic entity is a systemic activity oriented towards building a sustainable architectonics of competitiveness in the context of an active offensive of a turbulent global environment. Strategic behavior is proposed to be viewed as an activity determined by the mission, values and culture of the managing actor and is a form of its interaction with both the outside world and endogenous components, in which the threats of globalization are leveled out and positive influences are enhanced.

The proposed systematization of approaches to the content of strategic behavior is categorical, systematic, process and factorial. Strategic behavior as a category reflects the relationship between managerial and managed subsystems about the goal of economic entity development and how to achieve it. The category of strategic behavior is also directly related to the reflection of the economic system about philosophy, values, mission, interaction with the globalized global world, and the internal environment. In the strategic plan, strategic behavior includes strategic management and tactics of economic activity, which ensures the realization of long-term managerial decisions. Strategic behavior involves a large number of elements, among which the basic ones are: strategy as a landmark for development; a management subsystem, aimed at organizing economic activity; human potential as a managed subsystem and, at the same time, a set of resources capable of implementing a strategy in a rapidly changing environment; technologies that allow the effective use of all available economic system potential in the process of globalization. Strategic behavior is a developmental factor with a certain vector and the filling of functions in various areas.

The basic types of behavior of economic systems characterized in the conditions of globalization are determined. These types are characterized by independent decision-making, despite external influences as a result of the intensification of globalization processes.

Key words: *strategic behavior, economic system, strategic management, tactics, behavior as a system, behavior as a process, behavior as a category, behavior as a factor, field behavior, deviant behavior, assertive behavior, globalization.*

Постановка проблеми. Формування конкурентних переваг на тлі посилення процесу глобалізації перетворюється в першочергове завдання для економічних систем різних рівнів функціонування, розміщення, специфіки, спрямованості і виду господарювання. Створення архітектури конкурентоспроможності як умови поточної і перспективної екзистенції економічної системи передбачає перманентний і стійкий її розвиток, а керування ним актуалізує певний тип поведінки, який «як прояв активності ... є предметом вивчення в психології, етології, педагогіці, соціології, етиці, правознавстві». [1] Серед економічних теорій поведінка представляє інтерес для біхевіористики, яка досліджує реакції людини на зовнішні умови, акції, події, що обумовлюють її взаємодію з зовнішнім світом. Тому традиційно організаційна поведінка обмежується дослідженням, сутність і завдання якого полягають у вивченні діяльності індивідуумів в умовах їх спільної трудової активності.

Господарські системи являють собою гравців, дії яких визначають їх життє- і конкурентоздатність, а це, в свою чергу, актуалізує проблематику досліджень їх поведінки. Особливого звучання набувають питання стратегічної поведінки в умовах глобалізації, коли остання надає не лише додаткові можливості розвитку, але й привносить нові виклики, посилюючи конкуренцію.

Дослідження сутності стратегічної поведінки як процесу, системи та фактору впливу на отримання заданих результатів в умовах глобалізації дає теоретико-методологічну підмогу і практичні важелі для формування і зміцнення конкурентних позицій економічної системи, а також підвищення ефективності довгострокового управління нею.

Огляд останніх публікацій. Традиційно в сучасних економічних дослідженнях питання стратегічної поведінки залишаються поза увагою вчених, і проблеми довгострокового управління і тактики економічної діяльності розглядаються самостійно як явища, цілком умовно пов'язані і, як правило, паралельно здійснювані на практиці. При цьому

стратегічне адміністрування розглядається в якості визначального механізму в побудові конкурентоспроможності, а тактика, запропонована для розгляду, – як набір інструментів для обслуговування стратегічного управління.

Серед публікацій, присвячених дослідженню довгострокового менеджменту як складової частини стратегічної поведінки, доцільно відзначити роботу T.Cater, D.Puko (2010), які досліджували стратегічну поведінку словенського бізнесу і дійшли висновку, що «well-crafted strategies are worthless unless they are effectively implemented. It is better to have a less perfectly crafted strategy which is fully executed than to formulate an excellent strategy which is never implemented» [2], тим самим включаючи в стратегічну поведінку як стратегічне планування, так і імplementацію стратегії. E.Hvizdova (2016) і її словацькі колеги досліджували поведінку економічних суб'єктів у сфері стратегічних інвестицій у період кризи і прийшли до висновку, що «despite the fact that in the years 2008 and 2009 there were lower values of some R & D indicators compared to the other years, the crisis did not make a serious impact on analysed sphere.» [3] При цьому автори не показують, яким чином інвестиції в період кризи дозволили Німеччині, Фінляндії визначити модель поведінки, що привела ці країни на передові позиції в Європейському Союзі. Чубарь О.Г. (2018) і її колеги, розглядаючи перспективи розвитку економічних систем регіонального рівня, підкреслюють, що стратегічні переваги визначаються трикутником знань, для функціонування якого необхідні сучасні важелі, привнесені в економічну практику піонерами глобалізації, проте «на Закарпатті досвіду застосування таких сучасних інструментів залучення додаткових фінансових ресурсів для підтримки інноваційної діяльності, якими є краудфандинг, ендавмент, а також різноманітні інноваційні платформи, немає» [4], що істотно обмежує конкурентний потенціал регіональної економічної системи. Соболева Т.О. (2018), розглядаючи сучасні фактори, які визначають стратегічну поведінку суб'єктів господарювання, стверджує, що «серед сучас-

них світових економічних тенденцій можна виділити такі, як глобалізація попиту на високотехнологічну продукцію; інтернаціоналізація інноваційної, в тому числі дослідницької, діяльності; інтелектуалізація світового виробництва; інвестиційний глобалізм, пов'язаний з можливістю переливання фінансових ресурсів в різні ринки; збільшення витрат на наукові дослідження й розробки». [5] Разом з тим, механізм впливу зазначених чинників на стратегічну поведінку залишився нерозкритим. Lujza Jurkovičová (2016) і її колеги вважають, що поведінка економічної організації істотно залежить від визначення мети, підкреслюючи, що «targeting allows to determine the most effective and rational development of the economic system, to explore possible scenarios for the behavior of the economic system, to determine the long-term obstruction and benefits of vital activity of the economic system, whether the enterprise, region or national economy». [6] Однак виділення цілепокладання як визначального моменту стратегічної поведінки нівелює значення інших його складових елементів. Christos Kalantaridis (2004), британський дослідник стратегічної поведінки економічних гравців, вивчає взаємозв'язок розміру економічної системи і її стратегічного поведінки і анонсує, що: «the results suggest that overall there is little disparity in strategy development among internationalized enterprises of different sizes. However, whereas the incidence of strategic behavior among medium and large businesses increases with the complexity of international operations, this is not the case for small firms». [7]

У процесі дослідження поведінки економічних систем ряд фахівців стратегічну поведінку пов'язують з тактикою, хоча і умовно. Певна обмеженість тактики і тактичного управління задекларована R. Petrevska Nechkoska (2015), яка доводить, що «tactical management is an area where businesses can pursue competitive advantage. ... It needs adaptability as managerial way of thinking and acting along with proper information requirements recognition, in order for the person performing the tactical management function to accomplish best

possible outcomes". [8] У продовження цих ідей можна навести думки Ben M. Bartlett (2019), задекларовані таким чином: " In broad terms, tactics are ploys, patterns or maneuvers you develop and implement to drive and support your strategy, and to get you closer to your objective". [9] Основним недоліком такого розмежування є завуальована рівноцінність стратегічного управління і тактичного менеджменту, що заважає більш ефективній побудові системи конкурентоспроможності, особливо в умовах посилення процесів глобалізації.

Запропоновані вище ракурси погляду на стратегічну поведінку не розкривають її теоретичного змісту, що істотно збіднює можливості наукового обґрунтування шляхів вдосконалення в умовах посилення процесів глобалізації та підвищення інтенсивності конкурентної боротьби.

Метою статті є позначення сучасних характеристик стратегічної поведінки господарюючого суб'єкта в умовах глобалізації. Для досягнення мети вирішені наступні завдання: 1. Досліджено сучасні підходи до визначення сутності та змісту стратегічної поведінки економічних систем. 2. Представлені характеристики стратегічної поведінки як категорії, як процесу, як системи і як фактору. 3. Окреслено основні типи поведінки, які доцільно відстежувати в умовах глобалізації, такі, як польова, девіантна й асертивна.

У процесі дослідження були використані методи: монографічний – у ході теоретико-контентного аналізу стратегічної поведінки; наукової абстракції, що дозволила виділити основні характеристики стратегічної поведінки; типологізації при описі типів поведінки в умовах глобалізації та ін.

Результати дослідження. Поведінка в сучасних дослідженнях представлена як сукупність дій людини, яка характеризується патерном його взаємодії з оточуючим світом. При цьому, "strategic behaviour is the general term for actions taken by firms which are intended to influence the market environment in which they compete. Strategic behaviour includes actions to influence rivals to act cooperatively so as to raise joint profits, as well as noncooperative actions to raise the

firm's profits at the expense of rivals». [10] На додаток до вищесказаного, доцільно зазначити, що в умовах глобалізації стратегічна поведінка є системною діяльністю економічного актора, будь-то підприємство, регіон або національне господарство в цілому, спрямованою на формування ключових конкурентних переваг, що забезпечують лідируючі позиції в умовах економічного змагання з конкурентами як на національному полі, так і в глобальному середовищі. Поведінку економічного суб'єкта нами запропоновано розглядати як активність, яка визначена його місією, цінностями і культурою і є формою взаємодії із зовнішнім світом: глобальною системою, контрагентами, партнерами та іншими діючими в навколишньому світі фізичними та юридичними особами, – а також з трудовими ресурсами, які виступають основною складовою частиною внутрішнього середовища. Стратегічна поведінка в своїй основі спрямована на досягнення перспективних цілей і являє інтеграцію довгострокового управління і тактики економічної діяльності.

Як категорія стратегічна поведінка відображає відносини між керуючою і керованою підсистемами, а також із зовнішнім оточенням з приводу мети розвитку економічного суб'єкта і способів її досягнення. Категорія стратегічної поведінки безпосередньо пов'язана з рефлексією економічного суб'єкта з приводу філософії, цінностей, місії, взаємодії із зовнішнім світом, що глобалізується, і внутрішнім середовищем, а це передбачає моніторинг формування конкурентних переваг і виявлення ймовірних обструкцій, що виникають в умовах глобалізації.

У процесному плані стратегічна поведінка включає довгострокове керування і тактику здійснення господарської діяльності, що забезпечує реалізацію управлінських рішень. Як стратегічний менеджмент, так і тактика економічного гравця з їх завданнями, лагом та сферами дії виступають визначальними складовими архітекtonіки розвитку. Ці явища є двома взаємопов'язаними і взаємно обумовлюючими процесами стратегічної поведінки економічного суб'єкта. Так,

стратегія підвищення інноваційної активності і її трансформація в конкурентну перевагу реалізується як через певний набір стратегічних поведінкових акцій, так і поточних дій. Наприклад, одне із стратегічних завдань досягнення інноваційних переваг полягає в підготовці фахівців, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Тактика – це набір інструментів і дій, за допомогою яких реалізуються стратегічні цілі, і процес використання фахівців, підготовлених в процесі навчання, є послідовністю чисто тактичних дій. Кінцевий результат залежить як від якості фахівців (підсумку стратегічних дій), здатних працювати в умовах швидкоплинного і креативного світу, так і від конкретної організації їх поточної роботи (тактики). У разі відсутності необхідних умов, мотивацій, управлінських впливів, тобто неадекватного тактичного управління, досягнення стратегічних завдань стає вкрай ілюзорним. Експерти у сфері бізнесу вважають, що стратегічне управління в умовах глобалізації буде більш успішним при використанні різноманітних тактик.

З системної точки зору стратегічна поведінка включає велику кількість елементів, серед яких базовими є такі:

1. Стратегія як орієнтир розвитку, який приймається і підтримується всіма елементами економічної системи і визначає правила поведінки останньої.
2. Керуюча підсистема, спрямована на організацію економічної діяльності в світлі прийнятої стратегії.
3. Людський потенціал як керована підсистема і одночасно сукупність ресурсів, здатних реалізувати стратегію у мінливому середовищі.
4. Технології, адекватні рішенням стратегічних економічних завдань (управлінські, організаційні, виробничі, маркетингові і т.д.), що дозволяють у процесі глобалізації ефективно використовувати весь наявний у розпорядженні економічної системи потенціал.

Взаємодія зазначених компонентів визначає стратегічну поведінку не тільки в економічному плані (що, як і скільки виробляти, з ким торгувати і т.п.), але в культурній сфері як

систему норм, дозволів і заборон, зумовлених процесами глобалізації. Місія показує, що стратегічна поведінка системи дасть світу, керуюча система забезпечить мотивацію людського фактора до певних дій, а технології свідчать, як місія, стратегія і культура імплементовані у практиці господарського суб'єкта.

Стратегічна поведінка здійснюється в різних сферах, виступаючи фактором їх розвитку з певним вектором і наповненням функцій у різноманітних областях. Якщо внутрішня структура є похідною від стратегічної поведінки як фактора, що створюється в процесі стратегічного управління і поточних дій, то зовнішнє середовище являє собою систему з різним набором елементів, які різняться залежно від ступеня і можливості впливу на них економічного суб'єкта. Так, ринок є елементом зовнішнього середовища, який може визначати поведінку економічного суб'єкта, а також може бути об'єктом впливу останнього. Саме інноваційні лідери (країни, регіони або ж підприємства) виступають ринкоутворювальними суб'єктами: створюючи новий продукт, вони формують нову якість життя, нові можливості і тим самим новий попит, а, отже, і ринок. Поліваріантним може бути взаємодія господарського суб'єкта з таким елементом зовнішнього середовища, як засоби масової інформації, які також можуть здійснити неоднозначний вплив на поведінку економічного суб'єкта.

Сучасні підходи, рекомендовані як інструментарій дослідження стратегічного розвитку економічних систем через їх поведінку, представлені на рис.1.

У контексті цього дослідження доцільно відзначити, що глобалізація викликає до життя такі можливі типи стратегічної поведінки економічних систем: 1. Польову поведінку, квінтесенція якої – «орієнтація суб'єкта на ситуативно значимі об'єкти на відміну від орієнтації на досягнення поставленої мети, сукупність реакцій, імпульсивних відповідей на стимули навколишнього реальності» [11]. Глобалізація економічного життя несе виклики, реакція на які вимагає опе-

ративних дій, що недостатньо узгоджуються зі стратегічною метою. 2. Девіантна стратегічна поведінка відображає дії економічної системи, що призводять до її конфліктів із зовнішнім середовищем або між керуючою і керованою підсистемами. Глобалізація є сама по собі конфліктним явищем, що підсилює суперечності на тлі надбання окремими акторами радикальних переваг. Конкуренція розширює конфліктну зону (активізується суперництво не тільки за ринки збуту, але і за креативний ресурс, інвестиції і т.д.), яка може охопити не лише навколишнє оточення, але й внутрішнє середовище економічної системи, і формує можливості для девіантної поведінки. 3. Асертивна поведінка – позиціонування економічного гравця як рівноцінного партнера, який самостійно приймає рішення, проводить власну політику і успішно будує захист від негативного впливу глобалізації.

Рис.1. Характеристики і типи стратегічної поведінки економічної системи в умовах глобалізації (складено авторами)

Моніторинг поведінки та діагностика її типу дозволяють оцінювати успішність функціонування економічної системи або неадекватність існуючим реаліям.

Висновки. Стратегічна поведінка економічного суб'єкта представляє собою системну діяльність, орієнтовану на побудову стійкої архітекτονіки конкурентоспроможності в умовах активного наступу турбулентного глобального оточення. Стратегічну поведінку запропоновано розглядати як активність, що визначена місією, цінностями і культурою господарюючого актора і є формою його взаємодії як із зовнішнім світом, так і з ендогенними компонентами, в процесі якої нівелюються загрози глобалізації та посилюються позитивні впливи. У роботі представлено характеристику стратегічної поведінки економічної системи як категорії, процесу, системи і фактора. Визначено основні типи поведінки економічних систем, характерні в умовах глобалізації. До таких типів віднесено польову, девіантну і асертивну поведінку.

У подальших наукових дослідженнях планується дослідити роль і значення людського розвитку як умови ефективною поведінки економічної системи і формування нею стратегічних конкурентних переваг в умовах глобалізації.

Список використаних джерел

1. Попов Л.М. Философия поведения личности // Ученые записки Казанского государственного университета. – 2008. – Т. 150, кн. 4. – Гуманитарные науки. – 2008. – С.93-98.
2. Cater, Tomac. Factors of effective strategy implementation: Empirical evidence from Slovenian business practice // Journal for East European Management Studies – 2010 – ISSN 0949-6181, Hampp, Mering, Vol. 15, Iss. 3, pp. 207-236.
3. Hvizdova, E., Mokrisova, V., Polacko, J. (2016). Changes in research and development after crisis in selected countries // Economic Annals-XXI. – 2016. – Vol. 160 (7–8). – P. 31–34.
4. Чубарь О. Г., Сембер С.В., Матьовка Т.В. Удосконалення інструментарію фінансового забезпечення інновації «трикутника

- знань» на регіональному рівні // Економіка промисловості. – 2018. – № 2 (82) – С. 5-23.
5. Соболева Т.О. Динаміка активності в сфері інтелектуальної власності // Стратегічні імперативи сучасного менеджменту: зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квітня 2018 р.). – К.: КНЕУ, 2018. – 503 с. – С. 379-379.
 6. Jurkovičová L. The Signs and Principles of Goal Setting as a Specific Kind of Activity /LujzaJurkovičová, Natalya Kubiniy, Tamila Kosovilka, Viktoria Marhitich//Studia commercialia Bratislavensia. –2016. – Volume 9. – № 36. – pp. 420-428
 7. Kalantaridis C. Internationalization, Strategic Behavior, and the Small Firm: A Comparative Investigation. URL:<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-627X.2004.00110.x>
 8. Petrevska Nechkoska R. Tactical Management In Focus: Adaptability and Information Systems // Conference on Advanced Information Systems Engineering – DC At: Stockholm, Sweden – 2015 – Vol. 1415. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-1415/CAISE2015DC03.pdf>
 9. What are Business Tactics? by Ben M. Bartlett. URL: <https://benmbartlett.com/free-articles/what-are-business-tactics/>
 10. Strategic behavior. URL:stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=3314
 11. Автор 24. URL: https://spravochnick.ru/psihologiya/sistema_psihologicheskikh_nauk/vidy_povedeniya/#tipy-povedeniya.

REFERENCES

1. Popov, L.M. (2008) Fylosofyia povedeniya lychnosty [Personal Behavior Philosophy]. *Uchenye zapysky Kazanskoho gosudarstvennogo unyversyteta - Scientific notes of Kazan State University*, 150, 4 , 93-98 [in Russian].
2. Cater, T, Pucko, D. (2010). Factors of effective strategy implementation: Empirical evidence from Slovenian business practice. *Journal for East European Management Studies*, Hampp, Mering, Vol. 15, Iss. 3, pp. 207-236 [in English].
3. Hvizdova, E., Mokrisova, V., Polacko, J. (2016). Changes in research and development after crisis in selected countries. *Economic Annals-XXI*, Vol. 160(7–8): 31–34 [in English].
4. Chubar, O. H., Sember, S. V., & Matyovka, T. V. (2018). Udoskonalennya instrumentariyu finansovoho zabezpechennya innovatsiyi

- «trykutnyka znan'» na rehional'nomu rivni [Tools for innovations and “knowledge triangle” financial backup improvements on a regional level]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of the Industry*, 2 (82), 5-23 [in Ukrainian].
5. Sobolieva, T.O. (2018). Dynamika aktyvnosti v sferi intelektualnoi vlasnosti [Dynamics of activity in the field of intellectual property]. Proceedings from: *IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya “Stratehichni imperatyvy suchasnoho menedzhmentu” – The Fourth International Scientific and Practical Conference “Strategic imperatives of modern management”*. Kiev, 379-379 [in Ukrainian].
 6. Lujza Jurkovičová, Natalya Kubiniy, Tamila Kosovilka, Viktoria Marhitich (2016). The Signs and Principles of Goal Setting as a Specific Kind of Activity. *Studia commercialia Bratislavensia*, Vol. 9, No. 36, 4/2016, 420-428 [in English].
 7. Kalantaridis C. (2004) *Internationalization, Strategic Behavior, and the Small Firm: A Comparative Investigation*. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-627X.2004.00110.x> [in English].
 8. Petrevska Nechkoska R. (2015) *Tactical Management In Focus: Adaptability and Information Systems*. Conference on Advanced Information Systems Engineering. DC At: Stockholm, Sweden, Vol.1415. Retrieved from <http://ceur-ws.org/Vol-1415/CAISE2015DC03.pdf> [in English].
 9. What are Business Tactics? by Ben M. Bartlett. *benmbartlett.com*. Retrieved from <https://benmbartlett.com/free-articles/what-are-business-tactics/> [in English].
 10. Strategic behavior. *stats.oecd.org*. Retrieved from stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=3314 [in English].
 11. Avtor 24. *spravochnick.ru*. Retrieved from https://spravochnick.ru/psihologiya/sistema_psihologicheskikh_nauk/vidy_povedeniya/#tipy-povedeniya [in Russian].